

Bóle (od)rodzenia. Czarnogóra po 16 latach niepodległości

Łukasz Kobeszko

Po 16 latach niepodległości Czarnogóry w kraju nie ma znaczących sił politycznych, które by ją otwarcie kwestionowały i dążyły do przywrócenia federacji z Serbią. Nadal jednak jednym z kluczowych zagadnień kształtujących politykę młodego państwa pozostaje stosunek do sąsiada. W relacjach z Serbią tkwią korzenie przewlekłego sporu pomiędzy Demokratyczną Partią Socjalistów Czarnogóry (DPS), która sprawowała władzę do 2020 r. przez ponad trzy dekady, a wspieranym przez Cerkiew sojuszem kilkunastu partii – przeważnie o profilu centroprawicowym – zjednoczonych wokół hasła odsunięcia DPS od rządów. Dokonania socjalistów, uznających się za ojców czarnogórskiej niepodległości, wiązały się z sukcesami (rozpoczęciem rozmów akcesyjnych z UE, wejściem do NATO i rozwojem gospodarczym), ale miały również swoje ciemne strony w postaci obniżenia standardów demokratycznych, koncentracji zasobów gospodarczych i finansowych wokół elity rządzącej, wzrostu uzależnienia finansowego od Chin oraz rozkwitu korupcji i przestępczości zorganizowanej. Od 2020 r. w Czarnogórze władzę utrzymuje centroprawicowa koalicja, która jednak trawiona jest niestabilnością powodującą wysoką polaryzację społeczną, a także konfliktem o kształt funkcjonującej w kraju Serbskiej Cerkwi Prawosławnej, postrzeganej jako narzędzie oddziaływania ze strony sąsiadującego państwa i regionalny ośrodek wpływów kulturowych „serbskiego świata”.

Geneza suwerenności

W procesie powstawania Czarnogóry można dostrzec podobieństwa do tworzenia się krajów na terenie byłego ZSRR, gdzie część lokalnych elit komunistycznych wykorzystała dezintegrację państwa związkowego do dokonania operacji uwłaszczenia się i do „prywatyzacji władzy”. Uniezależnienie się kraju od Serbii w 2006 r. było efektem trwających od 1990 r. tendencji rozpadu federacji jugosłowiańskiej.

Po II wojnie światowej Czarnogóra stała się jedną z republik Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, a w 1992 r., na gruzach tego państwa, wraz z Serbią utworzyły Federalną Republikę Jugosławii. W jej ramach Czarnogóra cieszyła się sporą dozą niezależności (miała własnego prezydenta i odrębny parlament), podczas gdy polityka zagraniczna i obronna pozostawały w gestii władz federalnych w Belgradzie. Z uwagi na rosnące od połowy lat dziewięćdziesiątych wśród czarnogórskiej elity postkomunistycznej kontrowersje dotyczące współpracy z Serbią instytucje Czarnogóry zaczęły stopniowo przeradzać się w realne ośrodki władzy.

Zasadniczy konflikt w lokalnej postkomunistycznej elicie politycznej rozegrał się pomiędzy zwolennikami ekipy Slobodana Miloševicia (Momir Bulatović, Predrag Bulatović) a politykami (Milo Djukanović, Filip Vujanović, Željko Šturanović), którzy w połowie lat dziewięćdziesiątych zerwali współpracę z kierownictwem w Belgradzie. Zaczęli oni krytykować postępującą izolację Federalnej Republiki Jugosławii na arenie międzynarodowej i coraz bardziej autorytarny styl rządzenia Miloševicia. Grupa skupiona wokół Djukanovicia (sprawującego od 1991 r. urząd premiera, a następnie od 1998 r. – prezydenta Czarnogóry) zaczęła budować w kraju i za granicą wizerunek prozachodniej Czarnogóry w kontrze do miloszewiczowskiej Serbii, postrzeganej wówczas w Europie jako winowajca krwawych wojen na Bałkanach, kraj rządzony w sposób niedemokratyczny i prezentujący orientację antyzachodnią. Linia Djukanovicia została poparta przez dominującą część społeczeństwa – prozachodnią i coraz bardziej opowiadającą się za odcięciem się od Jugosławii. Z kolei proserbska frakcja w Czarnogórze przyjęła wtedy bierną postawę wyczekiwania na działania Belgradu.

Dążenia niepodległościowe Czarnogórczan wykryształizowały się po upadku Miloševicia w 2000 r., kiedy Belgrad zaczął poszukiwać nowej formuły funkcjonowania

” Po ogłoszeniu niepodległości Czarnogóry jej elity polityczne liczyły na szybkie przyłączenie do UE, co wydawało się naturalnym wyborem dla państwa z ponad 600 tys. obywateli.

państwa, osłabionego dekadą wojen, dezintegracji terytorialnej, sankcji międzynarodowych oraz kryzysu gospodarczego. W 2006 r. Czarnogóra postanowiła skorzystać z prawa do zorganizowania referendum w sprawie niepodległości, zagwarantowanego w 2003 r., w momencie utworzenia wspólnej konfederacji z Serbią (w miejsce Federalnej Republiki Jugosławii). 55% głosujących Czarnogórczan (przy frekwencji 86%) opowiedziało się za niepodległością (44% było przeciwko).

Powolny marsz na Zachód

Po ogłoszeniu niepodległości Czarnogóry jej elity polityczne liczyły na szybkie przyłączenie do Unii Europejskiej, co wydawało się naturalnym wyborem dla państwa z populacją liczącą 600 tys. osób, niewielką gospodarką i dużym potencjałem turystycznym. W 2007 r. kraj podpisał Porozumienie o stabilizacji i stowarzyszeniu z UE, po czym w 2008 r. złożył wniosek o członkostwo. Negocjacje akcesyjne rozpoczęły się w 2012 r., przebiegają jednak bardzo powoli z powodu braku woli politycznej w krajach unijnych do dalszego rozszerzenia organizacji oraz ze względu na wciąż utrwalającą się dysfunkcjonalność czarnogórskiego państwa. Władze w Podgoricy, przy zachowaniu prounijnej retoryki, przez lata osiągnęły niewielkie postępy w budowie przejrzystych instytucji demokratycznych, zwłaszcza w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości, zwalczania korupcji i przestępczości zorganizowanej oraz walki z szarą strefą. Do tej pory zamknięto zaledwie trzy rozdziały negocjacyjne (nauka i badania, szkolnictwo i kultura oraz relacje gospodarcze z zagranicą). Największe trudności sprawiają negocjacje w rozdziałach 23. i 24., które dotyczą wymiaru sprawiedliwości i fundamentów prawa, sprawiedliwości, wolności i bezpieczeństwa, oraz rozmowy obejmujące politykę regionalną i instrumenty strukturalne. Mimo problemów z postęпами w procesie akcesyjnym członkostwo Czarnogóry w UE nadal popiera ponad 75% obywateli¹.

Wejście do NATO w 2017 r. było ukoronowaniem starań Czarnogóry (polegających m.in. na wysyłaniu niewielkich kontyngentów wojskowych do Afganistanu), dzięki którym w 2010 r. kraj uzyskał status przedakcesyjny, a w 2015 r. – formalne zaproszenie do Sojuszu. Armia czarnogórska posiada mały potencjał militarny – nieco ponad 2 tys. żołnierzy, flotę z kilkoma okrętami oraz kilkanaście helikopterów i samolotów bojowych². Akcesja do NATO miała jednak istotne znaczenie, gdyż konsolidowała

¹ M. Rudović, *Istraživanje: Opalo protivljenje članstvu Crne Gore u NATO*, Vijesti, 2.04.2022, vijesti.me.

² Ministarstvo odbrane, Vlada Crne Gore, gov.me.

jego potencjał nad Adriatykiem dzięki dostępowi do czarnogórskich portów w Barze i Kotorze (po wcześniejszym dołączeniu do organizacji przez Albanie i Chorwację w 2009 r.). Rozszerzenie Sojuszu przeciwdziałało ambicjom Rosji na Bałkanach, która dążyła do wzmocnienia swojej obecności militarnej w regionie śródziemnomorskim.

Integracja z NATO nastąpiła pomimo braku konsensusu społecznego – liczba zwolenników i przeciwników wejścia do organizacji była równa – na poziomie 39%, a 18% ankietowanych nie miało w tej sprawie zdania³. Stosunkowo duży odsetek nastrojów antynatowskich w Czarnogórze związany był z pamięcią o dokonanych przez siły Sojuszu bombardowaniach Jugosławii w 1999 r., w efekcie których ucierpiała też infrastruktura Czarnogóry. Wskazane proporcje wśród głosów badanych jednak diametralnie zmieniły się w kolejnych latach – w czerwcu 2021 r. 67% obywateli kraju deklarowało poparcie dla członkostwa w NATO, podczas gdy przeciwnego zdania było 33%⁴.

Trudności rozwoju gospodarczego

Gospodarka Czarnogóry po uzyskaniu niepodległości przez państwo przeżywała okres rozkwitu, choć dynamikę wzrostu osłabiły turbulencje na światowym rynku. Kraj rozwinął w czasach Jugosławii rolnictwo, przemysł i turystykę, jednak poziom dobrobytu w Czarnogórze gwałtownie się obniżył w naznaczonej hiperinflacją dekadzie rządów Miloševicia. Doszło wtedy do ogromnego spadku roli przemysłu w PKB – z 45% w 1989 r. do 12% w 2000 r.⁵ Nowym impulsem dla gospodarki okazał się jednak dynamiczny rozwój sektora turystycznego, którego udział w PKB wzrósł z 2,5% w 2000 r. do 7,8% w 2019 r.⁶

Procesy transformacji gospodarczej w stronę nowoczesnego modelu rynkowego przebiegały w Czarnogórze

» Bliskie więzi z Serbią widoczne są w handlu zagranicznym Czarnogóry, dla której pozostaje ona głównym partnerem handlowym.

inaczej niż w Serbii, czego główną przyczyną było jednostronne przyjęcie euro od 2002 r. Wpłynęło ono na obniżenie inflacji w państwie czarnogórskim z dwucyfrowej w latach dziewięćdziesiątych do jednocyfrowej od 2003 r. Z drugiej strony ograniczyło to możliwości dewaluowania krajowej waluty. Czarnogóra osiągnęła przy tym lepsze wyniki niż Serbia. Jeszcze w 2006 r. PKB *per capita* wynosił 3618 dolarów i był o 17,6% niższy od tego w państwie serbskim (4393 dolarów),⁷ jednak w kolejnych latach te proporcje się odwróciły. W 2021 r. Czarnogóra mogła pochwalić się wyższym PKB *per capita* (7339 dolarów) od swojego sąsiada (7089 dolarów). Pomimo tego sukcesu stopa bezrobocia w kraju pozostaje na niezmiennie wysokim poziomie (w latach 2006 i 2021 wynosiła odpowiednio 14% i 15%)⁸, co jest wyrazem utrzymywania się wciąż dużej szarej strefy i niskiej efektywności administracji podatkowej.

Bliskie więzi z Serbią widoczne są w handlu zagranicznym Czarnogóry, dla której pozostaje ona głównym partnerem handlowym. Udział rynku serbskiego w eksporcie stanowił w I półroczu 2022 r. 32%, a w imporcie – 50%⁹. Podstawą realizowanych przez państwo czarnogórskie dostaw zagranicznych jest sprzedaż aluminium i energii elektrycznej (odpowiednio 65 mln i 56 mln dolarów w 2020 r.), a także

³ *Anketa: Jednak broj Crnogoraca za i protiv NATO-a*, Al Jazeera Balkans, 21.12.2016, balkans.aljazeera.net.

⁴ *Koliko je Crnogoraca stvarno za ostanak u NATO – pretposlednji na listi podrške*, Radio-televizija Vojvodine, 17.06.2021, rtv.rs.

⁵ *Zob. N. Fabris, Makroekonomski model razvoja Crne Gore. Izazovi, zablude i ostvarenja*, Centralna Banka Crne Gore, Podgorica 2021, cbcg.me.

⁶ *Zob. M. Duranović, M. Radunović, Analiza efekata turizma na bdp, zaposlenost i platni bilans crne gore*, Centralna Banka Crne Gore, Podgorica 2011, cbcg.me.

⁷ *GDP per capita (current US\$) – Serbia*, The World Bank Group, 12.08.2022, data.worldbank.org.

⁸ *Por. Izvještaj o radu u 2006. Godini*, Zavod za zapošljavanje crne gore, Podgorica 2007, zzzcg.me.

⁹ *Spoljnotrgovinska robna razmjena Crne Gore*, Uprava za statistiku Crne Gore – MONSTAT, 30.08.2022, monstat.org.

leków. Dochody z turystyki wyniosły w 2021 r. ponad 700 mln euro, co stanowi ponad 30% PKB, w konsekwencji Czarnogóra to najbardziej zależny od tego sektora kraj europejski¹⁰. Pandemia i inwazja Rosji na Ukrainę były ciosami dla gospodarki Czarnogóry, gdyż zahamowały napływ turystów. W latach 2020–2021 aż 58% firm świadczących usługi hotelarskie i turystyczne oraz 72% przedsiębiorców zajmujących się innymi usługami z sektora turystyki musiało czasowo wstrzymać swoją działalność¹¹. Szacuje się, że blisko 20% odwiedzających w tym czasie kraj stanowili Rosjanie i Ukraińcy¹².

Problemem Czarnogóry jest znaczne zadłużenie, które w dużej mierze powstało w efekcie zaciągania kosztownych chińskich pożyczek

» Problemem Czarnogóry jest znaczne zadłużenie, które w dużej mierze powstało w efekcie zaciągania kosztownych chińskich pożyczek.

na nierentowne inwestycje w infrastrukturę drogową. UE nie chciała finansować części projektów, obawiając się, że kraj nie będzie w stanie spłacić zobowiązań. W rezultacie władze czarnogórskie zaczęły zapożyczać się w instytucjach bankowych w Chinach, a Pekin stał się wierzycielem około jednej piątej długu publicznego Czarnogóry. W 2014 r. państwo pożyczyło od chińskiego banku Exim ponad 809 mln euro na budowę autostrady z portu Bar do Serbii. W kwietniu 2021 r., przed płatnością pierwszej raty w wysokości ponad 55 mln euro, Podgorica zwróciła się o pomoc do Komisji Europejskiej. Ta pomogła Czarnogórze podpisać umowę o restrukturyzacji części chińskiego długu z bankami niemieckimi, francuskimi i amerykańskimi, co umożliwiło spłatę kolejnych transz¹³. Obecnie przedstawiciele rządu podkreślają konieczność odejścia od uzależnienia kredytowego od Pekinu ze względu na narastające obawy przed scenariuszem, w którym trzeba by mu oddać kontrolę nad portem w Barze.

Czarnogóra jeszcze przed ogłoszeniem niepodległości znajdowała się w zasięgu znaczących rosyjskich wpływów gospodarczych. Najbardziej charakterystycznym tego przykładem było przejęcie w 2005 r. produkującego aluminium kombinatu KAP w Podgoricy przez koncern CEAC, który należy do bliskiego Kremlowi oligarchy Olega Deripaski. Do momentu wybuchu kryzysu finansowego w 2008 r. przedsiębiorstwo to wytwarzało 14% PKB Czarnogóry i odpowiadało za blisko połowę jej eksportu, było również jednym z największych w kraju pracodawców (zatrudniało blisko 3 tys. osób). Firma ogłosiła jednak upadłość w 2013 r. i rok później została wykupiona przez biznesmenów krajowych. Wpływy rosyjskie, mimo że w ostatnich latach słabną, wciąż dają o sobie znać. Do momentu wybuchu wojny na Ukrainie Czarnogóra była jednym z miejsc lokowania luksusowego mienia ruchomego oligarchów pochodzących z Rosji, czego przykładem mogą być zacumowane w czarnogórskim porcie jachty Romana Abramowicza, które warte są blisko 500 mln euro.

Mozaika etniczna i religijna

Podziały etniczne i religijne wciąż stanowią potencjalne źródło niestabilności młodego państwa. Według ostatniego spisu ludności z 2011 r. 44% Czarnogórczyńców deklaruje się jako Czarnogórcy¹⁴, 28% uznaje się za Serbów, 8% – za Bośniaków, 5% to zadeklarowani Albańczycy, 0,8% – Chorwaci, a 3% określa swoją narodowość jako „Muzułmanie”. Pomimo że w konstytucji państwa jako język urzędowy wskazano czarnogórski, posługiwanie się nim deklaruje jedynie 36% Czarnogórczyńców,

¹⁰ A. Omeragic, *Ministar Milatović: Prihodi Crne Gore od turizma do sada 700 miliona eura*, Anadolu Agency, 24.09.2021, aa.com.tr.

¹¹ Zob. *Uticaj Covid-19 na poslovanje crnogorskih preduzeca*, Unija Poslodavaca Crne Gore, Podgorica 2020, ilo.org.

¹² B. Matijašević, *Ekonomске posljedice rata u Ukrajini: Crnogorski turizam na udaru, region teško može izvući sezonu*, Vijesti, 2.05.2022, vijesti.me.

¹³ Z. Ilić, *Nemački list: Crna Gora pod teretom duga za auto-put*, Deutsche Welle, 22.07.2022, dw.com.

¹⁴ Słownik języka polskiego zaleca pisownię „Czarnogórczyńców” w znaczeniu „obywatel Czarnogóry”, natomiast termin „Czarnogórcze” odnosi się do etnicznej tożsamości czarnogórskiej – odmiennej od albańskiej, mułmańskiej, serbskiej lub chorwackiej.

podczas gdy 42% mieszkańców kraju za urzędowy uznaje język serbski, a 2% – serbskochorwacki¹⁵. Po 5% obywateli używa języka albańskiego i bośniackiego. 72% zamieszkujących państwo wyznaje prawosławie i należy do jurysdykcji Serbskiej Cerkwi Prawosławnej – Metropolii Czarnogóry i Przymorza (MCP). Trudna do określenia jest liczba wiernych (najczęstsze szacunki wskazują na ok. 8%), nieuznawanej przez inne autokefalie, Czarnogórskiej Cerkwi Prawosławnej, formalnie zarejestrowanej nie jako związek religijny, ale organizacja pozarządowa. Ponad 19% obywateli deklaruje wyznawanie islamu, a nieco ponad 3% – katolicyzmu.

W ostatnich latach MCP stała się uczestnikiem silnych sporów politycznych. Socjaliści od lat propagują ideę autokefalii, gdyż obawiają się zależności struktur cerkiewnych od Serbii, które postrzegają jako kanał transmisji do kraju wpływów serbskich i antyzachodnich. MCP ma od dłuższego już czasu bliskie związki z elitami rządzącymi w sąsiednim państwie i prezentuje ambiwalentną postawę do kwestii geopolitycznych, zwłaszcza związanych z Rosją, co jest źródłem destabilizacji sytuacji społeczno-politycznej w Czarnogórze. Socjaliści uważają, że niezależna od Belgradu Cerkiew mogłaby stanowić zwieńczenie procesu budowy samodzielnego państwa. Konceptji tej sprzeciwiał się stojący na czele MCP od 1991 r. do swojej śmierci w 2020 r. metropolita Amfilochiusz, który podtrzymywał stanowisko, że nie ma sprzeczności pomiędzy kulturą serbską i czarnogórską, a nawet uznawał on czarnogórskość za rodzaj serbskiej tożsamości. Mimo że krytycy zarzucali mu bliskie relacje z serbskimi kręgami nacjonalistycznymi i przez lata – aż do samej śmierci – powtarzał on, iż czuje się zarówno Czarnogórcem, jak i Serbem, hierarcha uznał w 2006 r. wyniki referendum niepodległościowego i czarnogórską państwowość. Amfilochiusz starał się zachować pewien zakres autonomii od Belgradu, samodzielnie decydując o zarządzaniu metropolią i jej finansami za pośrednictwem Zgromadzenia Biskupów Czarnogóry. Instytucja ta odgrywała ważną rolę nie ze względu na swoje umocowanie prawnokanoniczne, lecz dzięki osobowości hierarchy, którego powszechnie uznawano za największy autorytet czarnogórskiego prawosławia od momentu rozpadu Jugosławii. Wybrany w maju 2021 r. następcą metropolity – Joanicjusz – jak dotąd nie zwołał tego forum.

Wprowadzenie przez Demokratyczną Partię Socjalistów (DPS) w 2019 r. ustawy o wolności sumienia i wyznania, zakładającej możliwość przejęcia przez państwo starszych niż 100 lat nieruchomości MCP, wywołało gwałtowne protesty w kraju pod hasłem „Nie oddamy świątyń!” i zaogniło relacje z Serbią. Do ponownej eskalacji napięć religijnych doszło przy okazji intronizacji nowego serbskiego metropolity Czarnogóry Joanicjusza we wrześniu 2021 r. w Monastyrze Cetyńskim, którą obóz Djukanowicia uznał za prowokację (monaster jest zasłużonym miejscem dla historii Czarnogóry i dla wielu Czarnogórczan matecznikiem tożsamości kulturowej kraju)¹⁶.

Zawłaszczenie państwa przez ojców niepodległości

Podziały na czarnogórskiej scenie politycznej tkwią korzeniami jeszcze w sporach z lat dziewięćdziesiątych, które toczyły się pomiędzy obozem „niepodległościowym” i siłami politycznymi dążącymi do zachowania związków z Serbią. Po 16 latach istnienia niezależnej Czarnogóry nie ma jednak w parlamencie

¹⁵ Gros europejskich językoznawców wskazuje, że język używany przez większość Czarnogórczan jest jednym z czterech wariantów języka serbsko-chorwackiego (obok wariantu serbskiego, chorwackiego i bośniackiego), z kolei część naukowców regionalnych – zwłaszcza z Chorwacji i Czarnogóry – podtrzymuje koncepcję czarnogórskiego jako języka odrębnego. Dla obserwatora z zewnątrz regionu, poza kwestiami dialektu i wymowy oraz regionalizmami, nie ma znaczących różnic pomiędzy językiem używanym w Czarnogórze i w Serbii, a odmienności można porównać do tych dzielących język angielski używany w Wielkiej Brytanii z amerykańskim lub australijskim angielskim.

¹⁶ Serbska Cerkiew podkreślała z kolei, że intronizacja w Cetyni to wieloletnia i utrwalona tradycja, a nie wydarzenie bezprecedensowe.

partii otwarcie kwestionujących niepodległość i chcących odtworzenia relacji państwowych z sąsiadem. W ostatnich latach ujawniają się natomiast regularne napięcia na linii Belgrad–Podgorica, zwłaszcza na tle potencjalnej autokefalii Cerkwi prawosławnej w Czarnogórze. Główną osią silnych podziałów w kraju jest konflikt pomiędzy obozem prezydenckim Djukanovicia, reprezentowanym przez największą obecnie w parlamencie opozycyjną DPS wraz z sojuszniczymi niewielkimi ugrupowaniami lewicowo-liberalnymi, a rządzącą centroprawicową koalicją różnorodnych stronnictw połączonych sprzeciwem wobec socjalistów.

Obóz Djukanovicia podkreśla wieloetniczność Czarnogóry i krytykuje partykularne nacjonalizmy, zwłaszcza serbski i albański, a także wspiera nową politykę historyczną, opierającą się na zaznaczaniu czarnogórskich tradycji państwowych: władcykownatu pomiędzy XVII a XIX wiekiem (rządy biskupów prawosławnych należących do czołowych rodów) i niepodległego Królestwa Czarnogóry z lat 1910–1918. Stronnictwo to jest krytyczne wobec działalności serbskiej w regionie – popiera niepodległość Kosowa, sprzeciwia się zmianom ustrojowym w Bośni i Hercegowinie utrwalonym przez układ pokojowy w Dayton i ma sceptyczny stosunek do Rosji. Opowiada się też za ideą autokefalii dla funkcjonującej w kraju MCP.

System władzy zbudowany przez rządzących od trzech dekad socjalistów doprowadził do zawłaszczenia przez nich istotnych sfer życia publicznego, w tym wymiaru sprawiedliwości, gospodarki i mediów, a także do korupcji, nadużyć władzy i tolerancji wobec przestępczości zorganizowanej. Rząd zakułował większość zasobów gospodarczych państwa. Przejął też kontrolę nad czarnym rynkiem, a Czarnogóra stała się jednym z europejskich centrów przemytu tytoniu i narkotyków, w którym kluczową rolę odgrywa port w Barze¹⁷. O kontrolę nad nim rywalizują dwie największe grupy przestępcze (klany: kavački i skaljarski), które mają silne powiązania nie tylko z czarnogórską elitą polityczną, lecz także z politykami serbskimi i kręgami bliskimi ekipie prezydenta Aleksandra Vučića¹⁸.

Pierwotnie proserbski centroprawicowy obóz opozycyjny wobec socjalistów przeszedł stopniową ewolucję na pozycje umiarkowane.

» Czarnogóra stała się jednym z europejskich centrów przemytu tytoniu i narkotyków, w którym kluczową rolę odgrywa port w Barze.

Nie popiera już otwarcie zbliżenia z Serbią, dostrzegając niepopularność serbskiej ambiwalencji w polityce zagranicznej wśród społeczeństwa czarnogórskiego, lecz stara się łączyć prozachodnią orientację z otwartością na współpracę z Belgradem. Mimo dzielących licznych kwestii politycznych i gospodarczych obecnie rządzącą koalicję spaja krytyczna ocena stworzonego przez socjalistów systemu. Jej bardziej liberalna i prozachodnia część, reprezentowana przez proatlantyckich polityków młodszego pokolenia, takich jak Dritan Abazović (sprawujący od kwietnia do sierpnia 2022 r. urząd premiera) oraz jego ugrupowanie Zjednoczona Akcja Reformistyczna (URA), opowiada się za obniżeniem temperatury sporów politycznych, historycznych i światopoglądowych poprzez skoncentrowanie się na integracji europejskiej, budowie społeczeństwa obywatelskiego i ekologii. Chce również ograniczenia napięć w relacjach z Serbią i unormowania stosunków pomiędzy państwem a MCP. Zarazem bardziej konserwatywna część obozu rządzącego prezentuje sceptycyzm wobec niepodległości Kosowa i wspiera serbskie stanowisko względem Bośni i Hercegowiny. Wśród niej od 2020 r. zauważalne były również silne nastroje prorosyjskie, choć w ostatnich latach ulegają one stopniowemu osłabieniu.

Rok 2020 stanowi ważną cezurę, gdyż DPS – po niemal trzech dekadach nieprzerwanych rządów – przegrała wybory parlamentarne. Przyczyniły się do tego wspomniane wcześniej protesty przeciwko uwłaszczeniu świątyń; demonstracje te zmobilizowały w wyborach elektorat opozycyjny wobec tej partii.

¹⁷ R. Scaturro, W. Kemp, *Portholes. Exploring the maritime Balkan routes*, Global Initiative, 26.07.2022, globalinitiative.net.

¹⁸ Vučić bio "kavčanin", pa postao "skaljarac"?! Metastaza ludila opozicionih medija – totalno ludilo!, Republika, 20.05.2022, republika.rs.

Sprawczość rządzącej od 2020 r. centroprawicowej koalicji osłabiają jednak brak spójności wewnętrznej, a także konieczność kohabitacji z prezydentem Djukanoviciem. Powodem najpoważniejszego kryzysu koalicyjnego, który może zakończyć się przedterminowymi wyborami, było podpisanie 3 sierpnia 2022 r. przez rząd umowy regulującej działalność MCP. Sprawujący władzę po 2020 r. podkreślali, że niezbędne jest długofalowe unormowanie organizacji Cerkwi, gdyż przyjęta pod koniec rządów socjalistów ustawa o wolności sumienia i wyznania kopiowała rozwiązania legislacyjne z czasów komunistycznej Jugosławii i ograniczała swobodne działanie Cerkwi w różnych aspektach życia społecznego, m.in. szkolnictwie, służbie zdrowia i mediach publicznych.

Próby zbliżenia z Serbią

Przez pierwszą dekadę niepodległości państwa obóz Djukanovicia podkreślał konieczność utrzymania poprawnych relacji z Belgradem. Sytuacja uległa zmianie po umocnieniu się w Serbii obozu władzy Vučića. Do zaognienia stosunków przyczyniły się wydarzenia po wyborach parlamentarnych w Czarnogórze w 2016 r., gdy Podgorica oskarżyła Rosję (i pośrednio Serbię) o próbę dokonania zamachu stanu, mającego storpedować wejście kraju do NATO. Mimo że władze nie przedstawiły wiarygodnych na to dowodów, zarzuty te ułatwiły Djukanoviciowi późniejsze prezentowanie własnego obozu politycznego jako tamy wobec prób budowy na Bałkanach „serbskiego świata” – idea ta stanowi swoistą kopię rosyjskiej ideologii „ruskiego miru”.

Socjaliści zdecydowanie kontestują udział Czarnogóry w inicjatywie Belgradu Otwarte Bałkany, postrzegając ją jako próbę odbudowania jego dominacji w regionie¹⁹.

” Po inwazji Rosji na Ukrainę rząd Czarnogóry, mimo pewnych tarć w koalicji, wsparł sankcje UE, wydalil rosyjskich dyplomatów, a także zamroził majątek rosyjskich oligarchów.

Rządy utworzone po wyborach w 2020 r. wyraźnie sondują możliwość poprawy relacji z Serbią przy zachowaniu jednoznacznie prozachodniego kierunku polityki zagranicznej. Z jednej strony proserbskie gesty czynione przez centroprawicę są często odbierane jako niewystarczające dla Belgradu, z drugiej – stają się obiektem ostrej krytyki DPS. Przykładem tego była zmiana stanowiska władz w sprawie Otwartych Bałkanów. Gabinet Dritana Abazovicia zaczął podkreślać, że wejście do inicjatywy może polepszyć regionalną, a nawet europejską pozycję Czarnogóry, co jednak spotkało się ze sprzeciwem obozu Djukanovicia. Aby osłabić zarzuty o proserbskość, Abazović podkreślał, że jest zwolennikiem przyspieszenia integracji europejskiej Macedonii Północnej, Albanii, Bośni i Hercegowiny oraz Serbii, krytykował także długotrwałe pozostawanie tych państw w unijnej poczekalni.

Po inwazji Rosji na Ukrainę rząd Czarnogóry, mimo pewnych tarć w koalicji, wsparł sankcje UE, wydalil rosyjskich dyplomatów, a także zamroził majątek rosyjskich oligarchów (m.in. zajął jacht Abramowicza). Kraj przyjął też ponad 7 tys. ukraińskich uchodźców. Decyzje te mogą potwierdzać ewolucję stanowiska obozu rządzącego, który przez socjalistów wciąż oskarżany jest o proserbskość i prorosyjskość. Niemniej niektórzy mniej wpływowi politycy koalicji sprawującej władzę występowali przeciwko zadrażnianiu relacji z Moskwą, a czarnogórskie media – powołując się na źródła amerykańskie – podawały, że w latach 2010–2020 Rosja finansowała niektóre proserbskie ugrupowania polityczne, w tym współtworzący obecny rząd Front Demokratyczny²⁰.

Perspektywy młodego państwa

Największym sukcesem Czarnogóry jest zdolność do utrzymania prozachodniego kursu mimo postjugosłowiańskiej spuścizny i wielu antyzachodnich resentymentów z nią związanych. Państwo dołączyło

¹⁹ Szerzej zob. M. Szpala, *Inicjatywa Open Balkan – kręta droga ku regionalnemu Mini-Schengen*, OSW, 23.12.2021, osw.waw.pl.

²⁰ SAD: *Rusija tajno finansira Demokratski front u Crnoj Gori*, Cafe del Montenegro, 13.09.2022, cdm.me.

do NATO, weszło na drogę integracji europejskiej i pozostaje wymieniane jako lider spośród krajów Bałkanów Zachodnich w kolejce do wejścia do UE. Wskaźniki makroekonomiczne pokazują, że pomimo podobnego punktu wyjścia Czarnogóra rozwija się szybciej niż państwo serbskie. Wciąż hamulcem dla jej akcesji są kwestie zależności wymiaru sprawiedliwości i korupcji. W kraju często zdarzały się przypadki marnotrawienia lub defraudowania środków przedakcesyjnych UE przez elity – związane zarówno z DPS, jak i ugrupowaniami sprawującymi władzę po 2020 r. Stagnacja procesu akcesyjnego sprawia, że państwo jest podatne na wpływy silniejszych graczy regionalnych i globalnych, głównie Chin i Rosji.

Napięcia etniczne w kraju – w porównaniu z innymi państwami Bałkanów Zachodnich – nie przybierają znaczącego poziomu, a politycy mniejszości narodowych – głównie albańskiej, bośniackiej i chorwackiej – biorą udział w życiu publicznym (pełniący obowiązki premiera Abazović jest etnicznym Albańczykiem, publicznie natomiast posługuje się tylko językiem czarnogórskim, który jako jedyny ma status państwowego). Z uwagi na złożoną mozaikę etniczną nie da się jednak uciec od pytania, jak wielu obywateli kraju niedeklarujących narodowości czarnogórskiej zachowałoby się lojalnie wobec młodego państwa w przypadku nowych zawirowań międzynarodowych i konfliktów na Bałkanach, które groziłyby naruszeniem suwerenności i integralności terytorialnej Czarnogóry.

Znacząca rola Serbii w czarnogórskiej polityce sprawia, że spór pomiędzy obozem socjalistów i prezydenta Djukanovicia oraz koalicją sprawującą władzę od 2020 r. nie jest tylko konfliktem wewnętrznym. Belgrad wciąż oddziałuje na Czarnogórę na płaszczyźnie kluczowych wyzwań międzynarodowych, jakimi są stosunek do Rosji, Chin, niepodległości Kosowa oraz przyszłości Bośni i Hercegowiny. Drugim polem wpływów Serbii pozostaje kwestia cerkiewna, budząca duże napięcia społeczne. MCP zależy od kierownictwa znajdującego się poza granicami kraju, a samo jej istnienie wiąże się ze sporami o relacje między tożsamościami czarnogórską i serbską. Poza tym Cerkiew Serbska pozostaje sojusznikiem Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, promującej nurty rusofilskie i sprzyjającej polityce Kremla²¹. Konflikt ten najprawdopodobniej szybko nie wygaśnie i będzie dalej polaryzował społeczeństwo, co jest na rękę obu stronom: DPS dzięki temu może prezentować się jako gwarant świeckiego państwa, a ekipie rządzącej od 2020 r. umożliwia to utrzymanie narracji o obronie serbskiej Cerkwi i tradycyjnych wartości w życiu publicznym.

Przewlekły kryzys polityczny trwający od przegłosowania wotum nieufności wobec rządu Abazovicia w sierpniu br. najprawdopodobniej doprowadzi do przedterminowych wyborów. Niewykluczone, że w ich rezultacie DPS powróci do władzy, co przy pozostawianiu Djukanovicia na stanowisku prezydenta przynajmniej do kwietnia 2023 r. (z perspektywą ponownego kandydowania), może prowadzić do próby restauracji systemu panującego do 2020 r. Konsekwencją tego byłoby odnowienie konfliktu z Cerkwią, co potencjalnie doprowadziłoby do eskalacji sporu wewnętrznego, jak również do znaczącego zaostrzenia relacji z Serbią. Czarnogóra – pomimo swojego członkostwa w NATO i wciąż deklarowanego kursu na integrację z UE – pozostaje potencjalnym elementem niestabilności w regionie, a proces budowy sprawnych instytucji demokratycznych w państwie zajmie wiele lat.

²¹ Przykładowo Serbska Cerkiew Prawosławna prezentuje stanowisko nieprzychylnie autokefalii Ukrainy.